

Tesztera napsütötte tisztásain

Visszaemlékezés egy ifjúsági találkozóra

Szimin-Boschán Magda

A füsttől kódós, keskeny teremben, a zöld asztal körül, ünnepiesen elgondolkozott, múltjukba merengő emberek szorongtak. Koros, megszurkült, elkopott, gondbamerült emberek odaadó figyelemmel vájkáltak, kutattak ifjúságuk feketén fénylő, dús termőföldjében.

Mert — meg kell ünnepelni a Pártot, a Forradalmat, s ebből a két tényezőből összetevődő ifjúságukat: feketén fénylő, dúsán termő, az idők viharában elillant, megkopott ifjúságukat.

— Emlékeztek? Ezerkilencszáznegyvenben itt, a Fruska Gorán, Teszterán nagy ifjúsági táborozás volt — szólalt meg egy asszony. Elszokott már tőle, hogy sok ember előtt beszéljen, ügyelt hát minden szavára, hogy méltók legyenek a nagy pillanathoz. — Az ifjúságnak tudomást kell szereznie erről a nevezetes SzKOJ-vállalkozásról, az amatőrszínészek meg adják elő ugyanazt a műsort, amit annak idején ott bemutattak. — Némi gondolkozás után hozzá-

tette: — Lehet, hogy valaki még életben van azok közül a színészek közül.

Az asszony ezzel be is fejezte.

Gyakran és szívesen emlékszem vissza Teszterára, most mégis furcsa, nehéz érzés fogott el. — Lehet, hogy valaki még életben van azok közül a színészek közül — így mondta a fölszólaló asszony.

Hát persze... Élnek még, nem mind pusztultak el annak a különös színjátéknak a színészei, rendezői. Nem mindnyájan estek el a háborúban, nem is halt meg mindegyik a békében, hiszen még csak tizenkilenc esztendeje... S a teszterai színészek fiatalok, nagyon fiatalok voltak.

En is közéjük tartoztam. Ott, a zöld asztalnál azonban nem beszéltem erről, hiszen ez csak mellékes, jelentéktelen részlet volt. Hallgattam róla. De — érezték már, milyen nagyon tud fájni egy ilyen jelentéktelen, mellékes esemény?

Makszim Gorkij Éjjeli menedék-helyének harmadik felvonását tanultuk be. Más jeleneteket és szavalóköröst is terveztünk a záróünnepélyre. Mindezt elő akartuk adni, semmi sem volt sok számunkra. Úgy éreztük, hogy három hét alatt mindent betanulhatunk.

Semmit sem láttunk lehetetlennek. A félig legális és a szigorúan illegális tanulás, a terjedelmes műsor előkészítése — mindez nem jelentett nehézséget számunkra. Az ifjúság nem ismer korlátokat, csak nagy, megoldhatatlannak látszó feladatokat tart magához méltónak.

Az Éjjeli menedékhely szerepeit tanulunk tehát, s mindannyiunkat elkápráztatott a színdarab pompás szövege, szokatlan és rokonszenves, érthető és számunkra mégis érthetetlen alakjai, akiknek lelkét és a szavak mögé bújtatott tétova gondolatait az előadás egy rövid, feszült pillanatában kell fölvilágtatni, megeleveníteni.

Én Nasztya szerepét kaptam. Jó, de ostoba lány ez a Nasztya, nincs múltja és nincs jövője. Abrándozik, hogy valami szépet lopjon be életébe, a magamfajtajú emberek közé, a menedék-helyre. Es azok az emberek! A tönkrement báró, Vaszka, a tolvaj, — aki csak azért vált tolvajjává, mert soha senki sem nevezte másnak —, a kiebrudalt, szesztől cserzett belü színész, Luka, az istenes ember, aki az országot járja, emberszeretetet hirdetve, végőráit élő asszony — mind, mind, a nyomorúságos éjjeli menedékhely valamennyi ágrólszakadja szomjas lélekkel hallgatja Nasztya meséjét. Az igaz szerelemlől beszél nekik Nasztya. Mint a szélfút, a virág himbálja magát a padon, és hunyt szemmel mesél az álomlovagról, a feketezakállas, lakkcsizmás francia diákról, Gastonról, aki öngyilkos akart lenni miatta, Nasztya miatt. Valamennyien ajnározzák, védik ezt a hazug mesét, a maguk meséjét, óvják ezt a vágyálmot, a maguk vágyait, s ha valaki közbeszól, másként vélekedik, csak az irigység vezeti.

— Ostobaság! — förmed a báró egy mord pillanatában Nasztyára. — Az egészet a Végzetes szerelem című könyvben olvastad.

Nasztya magánkívül van, haragszik, megalázottan keres vigaszt és védelmet az istenes embertől.

— Istenemre, apó, úgy volt, ahogy mondom — erősködik. — Pontosan úgy, ahogy elmeséltem.

Reszkettem, valahányszor ki kellett mondanom ezeket a szavakat.

A próbákat a ház mögött, az üdezöld tisztás csücskében tartottuk. (Ebben a házban, amelynek padlóján, alomszalimán aludtunk, ma a Vöröskereszt gyermeküdülője van, s az üdezöld tisztást a nap az új nemzedék számára is fénynyel hinti be.) Az egyik próbára eljött Lidia, kikindai barátnóm is. Magas, megtermett, sárgásan sapadtarcú lány volt, orosz asszony gyermeke. Ügyszólván együtt „nöttem föl” vele a mozgalomban, de mindig vezetőm, fölöttesem volt, egy fejlel mindig magasabb nálam. Nőverem és tanítóm egy személyben, s mint az igazi tanítók, szigorúan nyilvántartotta hibáimat és gyengeségeimet. Lidia tagja volt a tábor tiukos bizottságának, vezetőségének, s mint ilyennek külön joga volt bírálatot mondani az előadásról, elsősorban rólam.

— Nem voltál elég meggyőző! — állapította meg kérelmetlen barátnóm. Komoly, ritkán mosolygó, halálsejtelmekkel teli tekintete rajtam nyugodott. Szavai igazi megróvást jelentettek számomra, éppen úgy, mint a napokban, amikor az imperializmusról tartott előadásom miatt bírált.

Nem játszottam eléggé meggyőzően? De hát, hogy is személyesíthetem volna meg hibeiben Nasztyát, a múlt és jövő nélküli lányt, akinek semmije sem maradt az életből, csak álmok és ábrándok arról, megtörténhetett volna, aminek meg kellett volna történnie? Hiszen az én nemzedékem teljes mértékben, maradéktalanul, szó szerint a jövőben élt. Mindannyian bizonyosak voltunk benne, hogy sohasem fogunk keseregni a mesebeli herceg miatt, sohasem siratjuk meg meddön elfutott éveinket, és sohasem bizonykodunk:

— Istenemre, apó, úgy volt, ahogy mondom. Pontosan úgy, ahogy elmeséltem!

Álmondozóknak mondtak, s ezért bízták rám Nasztya szerepét. Nasztya, szegény jó Nasztyenka azonban csak arról álmodozott, ami *nem volt*. (Pokoli szójáték incselkedik velem: azt lehetne mondani, hogy Nasztyával szemben én meg arról ábrándoztam, ami *nem lesz*! Pedig hiszem, hogy nem így van, hogy álmaink nem voltak hiábavalók, nem leszünk kénytelenek hazudni, s a hazugság nem mindig lesz kellemesebb az igazságnál.)

Es még jobban igyekeztem, hogy a jövődőről szőtt álmok nevében hibeiben tolmácsoljam Nasztya nyomorúságos ábrándjait.

Az előadás napján a házmögötti zöld tisztás tarkállott a sok embertől. A sebtében összetakolt színpad előtt nemcsak a tábor fiataljai ütek — voltak vagy ötvenen, talán még többen —, sokan eljöttek a környékbeliek közül is. A környező szeremségi talvak ifjúsága egy-kettőre tisztaban volt vele, hogy kik, mik vagyunk. Gyakran és szívesen főkerestek bennünket. Voltak vendégeink Noviszádról, az egész Vajdaságból, az egy napig tartó SzKOJ-értekezlet részvevői mind eljöttek. Amennyire vissza tudok emlékezni, mindannyian a földön ütek. Sokan voltak, megszámlálhatatlanul sok szem nézte a színpadon elétté változó színjátékokat.

Es hogy játszottunk! Lukát, az istenes embert, akinek szívébe van vésve a Torveny, egy beográdi egyetemi hallgató alakította. Halkszavú, melegszívű, átható pillantású fiatalember volt, a színpadon teljesen átalakult, Lukává lett. Szasa (Grujić?) is diák volt, a Beogradban tanuló vajdasági diákok menzáján ette a szűkös kosztot. Az örökké jókedvű, nagy darab fiatalember pompásan alakította Vaszja tolvajt. Színpadi szerelmét — egy kicsit az életben is szerelmes volt belé — Olga, a tábor szépe játszotta. A hosszú befont hajú lány a próbákon kissé kényeskedve rimánkodott, hogy a befejező jelenetet ne kelljen főnhangon elmondania, most azonban hátborzongató erővel sikoltotta: „Jó emberek... hallgassatok meg!...” S a környező dombok és erdők vádlón verték vissza csengő hangját: „Jó emberek... hallgassatok meg...”

Amikor az ünnepi előadás végén Luka „apó” kivezetet a színpadról, teli volt a szemem igazi könnyel. Megsimogatta a hajamat, úgy mondta:

— Különös lány vagy... de egyszerű voltál ma! Csupa melegség. Így kell játszani...

Tesztera. Sokunknak egészen bizonyosan egész életre szóló élményt jelentett. Merész elgondolás volt ez a SzKOJ-táborozás. Ma, tizenkilenc év elmúltával azt is tudom, kié volt az a bátor elképzelés. Fölhasználva az előző évben szerzett tapasztalatokat, amikor a beocsini kolostor közelében első ízben gyülekezett össze hosszabb együttes tartózkodásra Vajdaság haladó ifjúsága, a teszterai táborozást elsősorban Sonja Marinković szervezte. (Minél gyakrabban, minél többször lapozgatok a megsárgult papírok között, annál többször

találkozom a nevével, s mind gyakrabban fedezem föl a noviszádi és a vajdasági vállalkozásokkal kapcsolatban. Halk, szerény, derűs szavai, határozott gondolatai és biztos keze rejlik történelmünk legújabb időszakának sok nagy eseménye mögött.) A szervezők között volt Mika Pavlović, a SzKOJ kerületi bizottságának akkori titkára, (ma orvos), a SzKOJ tartományi vezetőségének ma már legendás tagjai: Djordje Zličić, a Petrov-fivérek és mások. Közéjük tartozott Lídia Aldan, kinkindai barátnőm is. Róla már elmondtam, hogy tagja volt a tábor illegális bizottságának. Mert volt a tábornok hivatalos, félig-medig legális vezetősége is, amely a Fruska Gora turistaegyesület ifjúsági csoportjának cégére alatt működött. A csoport élén azokban az években Branko Bajić, a háború előtti haladószellemű mozgalom egyik legjobb eszű szervezője állt. A turistaegyesületben élvezett tekintélyének köszönhető, hogy sikerült törvényes, a hatóságnak is meg a Pártnak is megfelelő módon megszervezni a teszterai táborozást, s ezen a tenyérnyi „szabad területen” megtarthattuk Vajdaság leglátogatottabb és legeredményesebb SzKOJ-tanfolyamát.

A noviszádi fiatalok egy csoportja — legtöbbször a műszaki középiskola tanulói közül került ki — két-három héttel előbb már a Teszterán volt. (Ebben az iskolában egyébként erős SzKOJ-aktív tevékenykedett, s abban az évben éhségstrájkot is szerveztek.) Azért küldték őket előre, hogy előkészítsék a vajdasági fiatalok táborozását. Közöttük volt Živko Radisavljević, a SzKOJ helyi bizottságának akkori titkára — ma pilóta. Tagja volt ennek a csoportnak Boško Palkovljević Pinki, a későbbi néphős, a Protić-fivérek: Boško és Milorad, két nyakigláb fiatalember, olyan hosszú kezekkel és lábakkal, amilyeneket a mai modern szobrok „viselnek”.

A „rohamcsapat” egészen rövid idő alatt is nagyszerű munkát végzett. A teszterai tavat megtisztogatták a nád-tól, iszaptól, hínártól, tiszta vizet vezettek bele, s a tavon átfolyó kis patak esésénél villanytelepet szereltek föl. Sajátkezűleg, fából faragták a turbinát, maguk eskábálták össze a dinamót is, és bevezették az áramot a két, akkor még elhagyatott turistaházba, jövőre otthonunkba. A vízesés alján, egy nyirkos, de romantikus zugban temérdek csapat szereltek föl, hogy reggeli mosakodáskor mindenki idejében sorra kerülhessen, senkinek se kelljen várakoz-

nia, időt vesztegetnie, s minden percet fölhasználhassunk.

Mi már a készre érkeztünk.

1940. augusztusa volt.

En még el is késtem egy kicsit. El — amiatt a 150 dinár miatt, amit a Fruska Gora turistaegyesület csekk-számlájára kellett befizetnem a háromheti ellátásért. Életemben először kérttem erélyes hangon pénzt édesapámtól, pedig tudtam, hogy nincs neki.

— Ha valakinek a hegyek közé kell mennie, az nem te vagy, hanem Pali — szomorodott el apám.

Pali, a legkisebb öcsém, gyerekkori asztmában szenvedett, és már tíz év óta várta — kedves, sovány arcával, s a megerőltető köhögéstől elformátlanodott mellkasával —, hogy a tengerre mehessen. Erre azonban tíz éven át sem jutott pénz, és — természetesen — arra sem, hogy mi nyaralni mehessünk. (Az én Palikám a következő tíz esztendő alatt sem látta meg a tengert, de az auschwitzi gázkamrákat igen. Még ma is, nem egyszer, megtörténik velem, hogy valami fájdalmas ösztönösséggel próbálok helyette, a magam mellkasával lélegzeni, levegőt gyűjteni, számára azonban levegő sem, tenger sem maradt...)

Igen ám, de én meghívót kaptam a táborozásra! Messze Kikindáról érkezett Csúrogra az üzenet, hogy biztosan elvárnak, és tudtam, hogy ott találok elvtársaimat. El akartam hát menni, szerettem volna kikerülni szürke hétköznapijaim mindig poros környezetéből. Határozottan álltam apám előtt.

— Ha a föld alól is, elő kell teremtenünk azt a pénzt! — mondtam emelt hangon, mégis szégyenkezve. Apám az ajkába harapott, s csöndesen csak ennyit mondott:

— A föld alatt nem terem pénz.

Három nap múltán mégis a kezembe nyomta a 150 dinárt.

— Nem föltétlenül szükséges, hogy ismét letartóztassanak — mondotta.

Elindultam. Családom és a lappangó, de szüntelen gondok elmaradtak mögöttem. Mentem a csöppnyi szabad terület felé, a holnap emberei közé.

Az első, akivel találkoztam — a nap szinte perzselt a ház előtti tisztáson, s én lihegtem a gyors járástól, mert siettem, hogy mielőbb odaérjek —, Proka Sredojev, a kikindai gimnázium híres latinista diákja, iskolatársam volt. Hogy honnan származott a latin nyelv iránti hajlama, senki sem tudta megmondani. Parasztgyerek volt, teli gyakorlati érzékkel. Gyerekkori pajtásai

között érezte magát legjobban, a falujabeli parasztfiúk között, akiket egytől egyig beszervezett a mozgalomba. Lehet, hogy csak az önérzete készítette rá, hogy a legjobb latinista legyen, mert akárvánk minden tagja kitűnt valamiben. Ők tudták legjobban a számtant, az irodalmat, és közülük kerültek ki a legjobb repülőgép-modellezők. Proka sem akart lemaradni. Egyébként annak idején velem együtt tartóztatták le, s velem együtt tett magánérettségét a becskerekai gimnáziumban. Hangos örömmel, hátizsákostól ölelt magához, ugyanakkor azonban gyanakodva végigmért:

— Már aggódtunk miattad! Miért kés-tél el? Mindig valami bonyodalomnak kell lenni körülötted.

Nem akartam megmondani neki, hogy a pénz miatt késtem, mert összeszidott volna, hogy nem fordultam hozzájuk, SzKOJ-aktívánkhoz. Én azonban már amiatt is röstelkedtem, hogy érettségi bizonyítványomat az ő pénzükön váltottam ki, s hallani sem akartam többé holmiféle „támogatásról”.

Így azután újra abban maradt a dolog, hogy körülöttem mindig valami bonyodalomnak kell lennie. (Így volt ez később is, mindig voltak körülöttem bonyodalmak, a különbség „csak” az volt, hogy ekkor már nem bocsátották meg nekem ezeket a zavarokat, mint annak idején a kikindai gimnázium SzKOJ-aktívája.)

Hátizsákomat a szalmára tettem, Lídia motyója mellé. Egy héttel később odakerült Fejős Kláráé is. Ő „igazolt” okokból késeit. Erősen lefogyott, és teli volt aggodalommal. (Vajdaságban — azt hiszem — nem kell elmondanom, ki volt Fejős Klára. Sok iskolát elneveztek róla, s a tanulók, kisfiúk, kislányok, gyakran fölkeresik Kikindán Klára megöszült, megöregedett édesanyját.) Bizonyára komoly oka volt az aggodalomra, én azonban úgy láttam, hogy az általános jellegű gondok mellé egészen magánjellegű bajok is társultak. Először láttam boldogtalannak és egyensúlyavesztettnek ezt az egyébként mindig derűs, tevékeny lányt. Itt, a napsütésben fürdő Teszterán azonban nem voltam hajlandó szenvedni, s arra sem voltam képes, hogy együttérezzek vele fájdalmában. Olyan meglepően szép volt minden, annyira újszerű, hogy nem sokat törődtem Klárával. Ma már tudom, hogy nem lett volna szabad így viselkednem. Egyedül maradt bajával, mint ahogyan az ember mindig magára marad, ha szerencsétlenség zúdul rá.

Élénk munka folyt Teszterán. Napközben a csoportok az erdő hűvösébe húzódva tanulták Marx politikai gazdaságtanát, a társadalom fejlődését, szerkesztették a faliújságot, és fázadoztak az esti gyűlések műsorának összeállításán.

Mégis az esték, az éjszakák voltak a legszebbek Teszterán.

Rendszerint soká, késő éjszakáig üldögéltünk a tábornút körül, és énekelünk. Proka tréfás dalai — ki tudja, hol szedte őket? — és anekdotái felejthetetlenek voltak. Hangos hahotával fogadtuk őket. De komoly, ünnepélyes perceket is töltöttünk a tűz mellett. Emlékszem, egy napon egy idősebb elvtárs látogatott el hozzánk Noviszádról. Nem tudom már, ki volt, talán — így mondják — Cirpanov. A tűz mellett ülve hosszasan elbeszélgett velünk. Mindannyian hordtuk a száraz gallyat a tűzre, legtöbbször azonban a Protic-testvérek mentek rózsáért. Vendégünk elgondolkozva nézett sötétbevesző alakjuk után.

Emlézem ezeket az ifjakat — szólt meg. — Sohasem télenkednek. Szerettem ezt az emberfajtát, ilyenekre van szükségünk: szorgalmas emberekre, akik tudnak dolgozni. Mert nem elég ám csak dolgozni. Tudni is kell! — Súlyos, egymásba kapcsolódó két keze a térdén pihent. Hallgassatok csak ide — szötte tovább beszéde fonalát. — Egy értekezleten történt. (Nem mondta: pártértekezleten, mégis mindnyájan tudtuk, hogy erre gondol.) Azt is a hegyek között, egy kis kunyhóban tartottuk meg. Tanácskozás közben kifogytunk az eleségből. Egyik elvtársunk lelőtt egy szarvast, de nem tudtuk megnyúzni. Azaz... a legidősebb, legtekinélyesebb elvtárs vállalkozott rá. Az ember azt hihette volna, hogy soha életében nem végzett ilyen munkát. Néhány perc alatt lenyúzta a szarvas bőrét. Olyan könnyedén, szakavatottan, pontosan csinálta, hogy nem győztük csodálni. Tehát: akármit is csináltak, végezték jól, hozzáértéssel!

Mindnyájan elszégyelljük magunkat egy kicsit. És mindannyiunk szemében nagyra, nagyon nagyra nőtt annak a kis villanytelepnek az értéke, ott a patak alján. Most már valamennyien nagyra értékeltük a kis tó tiszta vizét, amely fölűdített bennünket a tűző délutáni napsütésben, a szabad ég alatt álló, gyalulatlan deszkákból összeácsolt ebédloasztalokat és padokat, a szinpadot és a kulisszákat, amelyek előtt Olga, a tábor szépe, kényeskedve bon-

totta le hajfonatait és eljátszotta a hargvó Natasa szerepét.

És még valami maradt meg emlékezetem mélyén a feledhetetlen teszterai éjszakákból.

A tisztás szélén, a tábor mögött állt egy kis ház. Itt volt a konyha, amelyben fölváltva segédkeztünk a főzésnél, meg egy közepes nagyságú, se kicsiny, se nagy szoba. Semmi sem volt benne, csak egy asztal, meg néhány pad. S késő éjszaka, a tábornút melletti üldögélés után, amikor körbe állva élénkeltük az Internacionálét, s aludni térünk, egy kisebb csoportot, húsz-harminc fiatal — pontosan már nem tudom hányat — a házba szólítottak. A padokon szorongva, a falhoz támaszkodva, pislákoló gyertyafényénél Lenint, magát a forradalmat tanultuk. Fáradtan, kimerülten, de éberén figyeltünk minden szóra, mert abban az időben sehogyse, vagy csak nagyon kivételes esetben juthattunk Lenin műveihez. Nem tudom már, melyik munkájából olvastak föl, melyik gondolatát tettük mérlegre, csupán az asztal körülvevő alakokra emlékszem, erre a különös, zsúfolt éjszakai képre.

A könyveket egyébként Sonja hagyta itt számunkra. Napközben békésen heverték a kis hegyi házikó küszöbe alatt. Sonja csak néhány napot töltött Teszterán, miután mindent elrendezett, magunkra hagyott bennünket. Indulás előtt odaszólt Mika Pavlovićnak:

— Mika, mostantól kezdve te viseled gondját a csoportnak!

És Mika át is vette a gondoskodást. Nem volt sok dolga velünk — ő maga is ezt mondja —, ment a dolog a megszokott kerékvágásban, meg hát fegyelmizettünk voltunk. S a könyvek, amelyeket Sonja itthagyt nekünk, éjszaka megéledtek, különös tevékenységbe kezdtek.

Emlékszem, egy éjjel Braca Petrov is eljött hozzánk. Én magam nem ismertem. Olyan meggyőző erővel beszélt azonban, szavai olyan egyéniségről tanúszkodtak, hogy később, a szalmán fekve, nem álltam meg, nekibátorodtam, és megkérdeztem Lídiát, ki ez az ember.

— Igazán csodálkoztam rajtad! — válaszolta, és elfordult tőlem. Én azonban később, egy év múlva, meg tudtam ennek a sápadtképű, finom, nemesarcú, fiatalembernek a nevét, aki felejthetetlen benyomást tett a teszterai fiatalokra. Némán, feszült figyelemmel hallgattuk, s ő a fal tövében, a földön ülve, a gyertya pislá fényében a szokottnál is sápadtabban, beszélt, egyre beszélt,

s fejét a falnak döntve csak időnként tartott pihenőt. A táborozás utolsó napján, az erdőben, nem messze a tisztásunktól, SzKOJ-értekezletet tartottunk. Sok küldött vett részt. (Előttük mutattuk be az Éjjeli menedékhely harmadik felvonását.) Arról esett legtöbb szó, hogy fokozni kell a munkát falun. Ekkor mondta Braca Petrov ezeket a számomra feledhetetlen szavakat:

— Beszéljetek, magyarázzatok mindenütt, mindenkinek. Ne fukarkodjatok a szavakkal. Ha ma nem, hát holnap, ha nem holnap, akkor egy év múlva, vagy tíz év múlva azt mondják majd az emberek: igazatok volt.

Elesett. Sokan elestek.

Szív kell hozzá, hogy elviselje, ész, hogy fölfoghassa, miért estek el ezek az emberek, miért esett el annyi nagyszerű ember.

